
Uspostavljanje novih odnosa EU i Rusije

LIDIJA ČEHULIĆ¹

Sažetak

Nakon dugog oklijevanja, obostrano iskazanog nepovjerenja, propitkivanja stavova, interesa i ciljeva, Europska unija i Rusija započele su novu fazu međusobnih odnosa. Shvaćajući da u posthladnoratovskoj Europi nema mjesta za neku novu vrst izolacionizma i autarkičnog razvoja, obje strane su izradile i prihvatile strategije međusobne suradnje. Naravno da svaka strana polazi od vlastitih stavova, svojih unutarnjih problema i željene političko-gospodarske slike nove Europe. No, činjenica da se Europska unija i Rusija međusobno uvažavaju, pregovaraju te realiziraju i neke zajednički dogovorene akcije daje naslutiti da EU pri izgradnji nove, ujedinjene, povezane Europe u 21. stoljeću vodi računa o svim njezinim dijelovima.

Ključne riječi: Rusija, EU, sigurnost

Na prvi pogled izgleda čudno da je EU, u jeku rasprava oko opsega i sadržaja svojih očito potrebitih institucionalnih reformi i odabira najpogodnijih članica Srednje, Istočne, Jugoistočne Europe ili Baltika za svoje proširenje, bez velike pompe i medijskih rasprava usvojila tzv. "Zajedničku strategiju za Rusiju" (*The European Union's Common Strategy for Russia*). Tim više što su iskazane političke, ekonomske i vojne slabosti Rusije gurnule tu zemlju u drugi plan na međunarodnoj sceni.

Očito da su čelnici EU ispravno shvatili da će se, bez obzira na to u kom smjeru krenule promjene i događanja u Rusiji, oni svakako pozitivno ili negativno odraziti na širi europski prostor. Izolirati Rusiju, s obzirom na veličinu njezinog teritorija, geostrateški položaj, prirodna bogatstva i broj stanovnika svakako nije pametno. "Zajedničkom strategijom EU" pružena je ruka Rusiji, i to je prvi konkretan dokaz da EU u budućnosti računa na stabilnu, demokratsku, prosperitetnu Rusiju s kojom će moći razvijati svekoliku suradnju.

---

¹ Mr. sc. Lidija Čehulić je znanstveni novak na projektu "Hrvatska u međunarodnoj zajednici" na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu.

U vrlo kratkom roku Rusija je pozitivno odgovorila na inicijativu EU usvajanjem dokumenta pod nazivom "Medium-Term Strategy for the Development of Relations between Russian Federation and the EU". Vladimir Putin, na sastanku čelnika EU u Helsinkiju, osobno je govorio o pravcima i mogućnostima EU-ruske suradnje u vremenskom razdoblju 2000-2010.

No, ubrzo su došle do izražaja brojne različitosti u gledištima i željama EU i Rusije glede intenzivnije integracije Rusije u europski gospodarski prostor. Sukobi u Čečeniji dodatno su usložili taj proces.

Stremljenja Rusije

Nekoliko je objektivnih razloga zašto je ruska strana na europsku inicijativu reagirala tako brzo i tako pozitivno.

a) **Ekonomsko-socijalni**

Moskva upravo EU vidi kao najznačajnijeg partnera za bržu transformaciju i modernizaciju cjelokupnog života Rusije. Oko 40 posto svoje vanjskotrgovinske razmjene Rusija ostvaruje s EU, 64 posto izravnih stranih ulaganja u Rusiju dolazi iz zemalja članica EU.² Ruska gospodarska elita smatra da je to najbolji put postupnog oporavka ruske privrede, naglašavajući da je Rusija i nadalje otvorena europskom kapitalu. Dio ruskog čelništva je javno obznanio kako podupire takvu vrstu suradnje jer danas, u posthladnoratovskoj Europi, Rusija ne osjeća teritorijalnu ili bilo kakvu drugu imperijalnu pretenziju ni od jedne članice Europske unije.³

Rusija pozdravlja i uvođenje eura kao zajedničke europske valute i nema ništa protiv da se euro koristi i u EU-ruskim transakcijama. Prihvatanje eura, smatra Moskva, označilo bi početak "dedolarizacije" Rusije i zemalja ruskog "bližeg inozemstva" (CIS) čija su gospodarstva najčešće vezana uz dolar i na taj način često u vrlo nepovoljnom položaju na svjetskom tržištu. U Rusiji se ističe da članice zajedničkog Europskog monetarnog sustava (EMU) imaju 30 posto od ukupnih glasova u MMF-u, dok SAD ima 18 posto.

Stoga Rusija u svom dokumentu "Medium-Term Strategy..." traži od ruskih poduzeća i banaka intenzivniju upotrebu eura pri ugovaranju poslova s inozemnim partnerima te etabliranje i širenje kontakata s Europskom centralnom bankom i drugim financijskim institucijama EU-a sa ciljem bolje koordinacije i lakšeg provođenja potrebitih reformi ruskog financijskog sustava.

No, osim tih općenitih, u diplomatskom komuniciranju uobičajenih obzirno politički izrečenih stavova i želja, Rusija ima sasvim konkretne, ob-

2 Heinz Timmermann: "European-Russian Partnership: What Future?", *European Foreign Affairs Review*, Vol. 5, No. 2, Summer 2000, str. 166.

3 Detaljnije vidjeti u: A. Arbatov, K. K. Aiser, R. Legvold: *Russia and the West - The 21st Century Environment*, New York, 1999., str. 77-97.

jektivne razloge i potrebe za što intenzivnijom i većom gospodarskom suradnjom s EU.

Iako su sve postsocijalističke zemlje suočene s velikim tranzicijskim teškoćama koje su rezultirale socijalnim stresovima, raznim oblicima kriminala te političkom nestabilnošću novoizabраниh vlasti, veličina ruskog teritorija, broj stanovništva te sadržaj i opseg reformi koje rusko društvo treba provesti, ne samo da usporava potrebite transformacijske procese, već ukazuje i na njihove dosadašnje poražavajuće rezultate. Započete reforme otvorile su veliku Pandorinu kutiju bijede, siromaštva te dovele do krize morala velikog dijela ruskog društva. Bolji ili ugodan život u Rusiji je danas rezerviran za političku elitu te jedan manji dio društva koncentriran uglavnom u ruskoj prijestolnici. Čak i pripadnici vojske, tradicionalno povlašteni sloj nekadašnje velike države, osim smanjenih političkih beneficija, suočeni su s neredovitim isplatama znatno nižih plaća kao i nedostatkom osnovnih intendantsko-logističkih sredstava.

U naseljima smještenim na periferiji, danas kad je gospodarsko-finan-cijska i ostala pomoć Moskve neredovita, smanjena ili je čak uopće i nema, prevladava osjećaj apatije, napuštenosti, zaboravljenosti. Loši socijalni uvjeti života samo još pogoršavaju opću sliku neimaštine. Sistem socijalne skrbi i zdravstvenog osiguranja građana, kojeg je bivši Sovjetski Savez često isticao kao svoju prednost u usporedbi s onim na Zapadu, danas se suočava s velikim problemima. Mnoge bolnice, posebice one na periferiji ili manjim sredinama, nemaju redovitu opskrbu toplom vodom ili električnom energijom. Teško održavaju najminimalnije uvjete rada. Samo u bolnicama registrirano je oko 100.000 slučajeva tuberkuloze. Samo 40 posto novorođenčadi potpuno su zdrava djeca.

Godine 1990. prosječni životni vijek ruskog stanovništva bio je 64, a 1999. pao je na 59 godina. Obje brojke znatno su niže od prosječnog standarda zemalja na Zapadu.⁴ Ukupan broj stanovništva pao je s 151 milijuna u 1990. godini na oko 146 milijuna u 1999. Danas Rusija spada u zemlje u kojima godišnje više ljudi umire (oko 2 milijuna) nego se rađa (oko 1,3 milijuna).

Glorificiranje prošlosti i prizivanje statusa super sile sasvim je bespredmetno u situaciji kada je GDP Rusije desetak puta manji od GDP-a nekadašnjeg suparnika, SAD-a. Stvarna kupovna moć Rusije u međunarodnim ekonomskim krugovima procjenjuje se na otprilike polovine kupovne moći Indije ili nešto manje od Brazila. Sve je više analitičara koji, temeljem brojčanih ekonomskih pokazatelja, današnju Rusiju svrstavaju u nerazvijene ili zemlje Trećeg svijeta. Pritom se NR Kina sve češće uzima kao mjera vrijednosti s kojom se uspoređuje stanje ruskog gospodarstva. Godine 1999. u NR Kinu je investirano stranog kapitala u vrijednosti od oko 43 milijarde

4 Prema izvještaju "World Health Report 2000", koji vrednuje zdravstvene sustave zemalja članica UN-a, zdravstveni sistem u Rusiji rangiran je na 130 mjesto.

američkih dolara, u mnogo manju Poljsku oko 8, a u Rusiju svega dvije do tri milijarde. U vremenskom razdoblju od 1992. do 1999. u NR Kinu uloženo je oko 350 milijardi, a u Rusiju samo 11,7 milijardi kapitala iz inozemstva.⁵ Procjenjuje se da u prošlih desetak godina nije bilo značajnijih domaćih investicija u Rusiji. Ruska industrijska infrastruktura u prosjeku je gotovo tri puta starija od one u zemljama OSCE-a. Stručnjaci kažu da bi za njezinu modernizaciju i kompatibilnost s trenutačnim standardima međunarodne ekonomije trebalo uložiti oko 25 trilijuna američkih dolara u idućih 25 godina. Procjenjuje se da bi, čak i uz kontinuirani stabilni rast ruskog gospodarstva uz prosječnu stopu od pet posto godišnje, Rusija ostvarivala samo dva posto ukupnog svjetskog GDP-a.⁶ Za očekivati je da će se trenutni kvalitativni jaz u tehnološkom razvoju i ekonomskoj kompetitivnosti između Rusije i Zapada još više povećavati u budućnosti.

b) Sigurnosno-geostrategijski

Dezintegracijom Sovjetskog Saveza Rusija ne samo da je znatno teritorijalno sužena, već je ostala uskraćena za čitav niz strateški važnih pravaca i uporišta koji su nekadašnjem SSSR-u osiguravali izravan i siguran prodor u svijet. Gubitak baltičkih država i Ukrajine ostavio je Rusiju bez direktnog izlaza na relativno tople morske luke. Nacionalne, etničke, religijske tenzije, pa čak i otvoreni oružani sukobi duž njezinih novih granica rezultirali su latentnom nesigurnošću šireg prostora.⁷ Usprkos svemu, gotovo sve ruske političke strukture na vlasti nastojale su i u promijenjenom međunarodnom ozračju ostvariti ponovno nekakav oblik rusko-američkog "condominijuma", "strateškog partnerstva" ili naprosto "prijateljstva sa SAD-om"⁸ temeljem kojeg će Rusija i dalje ostati jedan od glavnih čimbenika u stvaranju nove geopolitičke i geostrategijske karte euroazijskog kontinenta. Može se reći da je Rusija intenzivirala svoje kontakte s Europskom unijom upravo kada je uvidjela da od nekoga novog čvrstog američko-ruskog strateškog saveza neće biti ništa.

Analitičari prosuđuju kako je baš širenje EU na istok, a ne više NATO-a⁹, glavni problem Rusije.

5 Zbigniew Brzezinski: *The Geostrategic triad: Living with China, Europa and Russia*, Washington D.C., 2001, str. 57.

6 SAD i EU u istom razdoblju ostvarivali bi između 40 i 50 posto, a Japan i Kina zajedno oko 25 posto svjetskog GDP-a. Z. Brzezinski: *The Geostrategic Triad...*, str. 58.

7 O novim geostrategijskim podjelama i izazovima sigurnosti u Euroaziji vidjeti u L. Čehulić: "Nove strateške podjele i zemlje Centralne Azije", *Gaudeamus* – znanstveno-stručni časopis za društvena pitanja, ISSN 1512-5955, Mostar, prosinac 1999, broj 1-2, str. 59-71.

8 O američko-ruskoj politici toga doba vidjeti u R. Vukadinović: *Posthladnoratovske tendencije međunarodnih odnosa*, Zagreb, 2000., str. 7-15.

9 Reakcije Rusije na proširenje NATO-a vidjeti u R. Vukadinović: *Postkomunistički izazovi europskoj sigurnosti – od Jadrana do Baltika*, Mostar 1997., str. 142-158.

Rusija je zabrinuta da će najavljeno proširenje EU zemljama Istočne, Centralne Europe, uključujući i Baltik, ostaviti Rusiju izoliranu, izvan europskih integracijskih procesa. Shengenski režim viđen je u Rusiji kao prvi takav korak Europljana. Stoga Moskva, stoji u "Medium-Term Strategy", mora koristiti svaku priliku da intenzivira svoje kontakte s Bruxellesom, kako bi spriječila stvaranje crte razdjelnice između "ruskih zapadnih i europskih istočnih granica" u budućnosti. S tim ciljem rusko vodstvo nekoliko je puta predlagalo Bruxellesu da se u okviru TACIS programa¹⁰ izrade zajednički EU-ruski projekti za analizu konzekvenci koje bi širenje EU na istok izazvalo u Rusiji. Primjera radi, ruska strana navodi da bi ulazak Poljske u EU izazvao nove dodatne napetosti u bilateralnim rusko-poljskim odnosima jer bi gospodarska suradnja te dvije zemlje bila podvrgnuta kompliciranijoj zakonsko-pravnoj regulativi. Iskazana je i zabrinutost za položaj ruskog stanovništva u Poljskoj. Nadalje, ističe se kako bi se primanjem svih deset zemalja Centralne i Istočne Europe u EU povećao broj stanovnika EU za oko 30%, a prosječni GDP EU svega oko 4%.¹¹

U dosadašnjim planovima i raspravama europske petnaestorice o odabiru najoptimalnijih kandidata za sljedeći krug proširenja EU, Rusija još nije na dnevnom redu, čak ni kao kandidat za pridruženo članstvo. Ali činjenica je da EU o svim bitnim pitanjima svog razvitka sve više pozornosti poklanja ruskim reakcijama.

Sve donedavno službena ruska politika uglavnom se bavila političkim i ekonomskim aspektom Europske unije. Pitanje europskog obrambenog identiteta ili sigurnosne politike Europske unije nije bila dominantna tema u Moskvi.

Stoga i većina ruskih znanstvenika koji se bave pitanjima sigurnosti još nevoljko javno obznanjuju svoja stajališta glede Zajedničke europske vanjske i sigurnosne politike (CFSP). No, to ne znači da se taj proces ne prati u ruskim znanstvenim krugovima, posebice njegovu obrambenu komponenta.

Dva su osnovna pravca promišljanja CFSP u Rusiji. Za jednu grupu autora, tzv. "tradicionaliste", CFSP predstavlja ustupak Amerike Europljanima, ali SAD i nadalje ostaju glavni svjetski lider. Moguća veća suradnja Rusije s EU obrambenim snagama, po njihovom viđenju, neće poremetiti američku dominaciju. Radikalnija struja, koja postaje sve utjecajnije na ruskoj političko-sigurnosnoj sceni, apelira za jačanje CFSP kao novoga, samostalnog, autonomnog elementa na međunarodnoj sceni. Jačanjem CFSP došlo bi do multipolarnosti međunarodne zajednice, otklonila bi se opasnost od možebitnoga ponovnog rivaliteta SAD-Rusija, a SAD ne bi imale unipolarno vodstvo. U "Medium-Term Strategy..." ruska strana iskazuje želju

10 TACIS program (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States) je program EU namijenjen bivšim državama SSSR-a, više o programu vidjeti: europa.eu.int/comm/dgla/tacis/index

11 P. Grudzinski, P. van Ham: *A Critical Approach to European Security - Identity and Institutions*, London 1999, str. 81.

da jačanje EU-ruskoga obrambenog partnerstva u budućnosti pomogne Europljanima vlastitim snagama ostvariti sve-europski sigurnosni sistem, i da se na taj način onemogućí apsolutna američka dominacija europskim kontinentom.

Problemi i zastoji

Na žalost, najavljivano i na prvi pogled dobro osmišljeno partnerstvo Europske unije i Rusije u praksi još nije zaživjelo punim intenzitetom.

Razloga za to svakako ima više, na obje strane.

Pažljivijom analizom dokumenata "The European Union's Common Strategy for Russia" i "Medium-Term Strategy for the Development of Relations between the Russian Federation and the EU" vidljivo je da su u samom startu predviđanja i načini suradnje EU-Rusije različita. Najveće nepodudarnosti iskazane su u strategijskom poimanju buduće uloge i sfere utjecaja Rusije, provođenju konkretnih administrativno-financijskih mjera u Rusiji za uspješnu ekonomsku suradnju te razvoju civilnog društva.

a) Strategijska pitanja

Europljani nevoljko gledaju na sadržaj i intenzitet veza koje bi Rusija u budućnosti željela zadržati ili ostvariti na području zemalja tzv. bližeg inozemstva (Zajednice nezavisnih država) te Kaliningradu.

Na početku ruskog dokumenta "Medium-Term Strategy" jasno se daje do znanja kako je Rusija europska i azijska sila bez namjera da se formalno veže ili priključi EU. "Kao svjetska sila smještena na dva kontinenta, Rusija mora zadržati svoje pravo da samostalno određuje i provodi svoju unutarnju i vanjsku politiku, odlučuje o svom međunarodnom statusu, te samostalno odlučuje o vrsti suradnje i svojim aktivnostima unutar međunarodnih organizacija", stoji u dokumentu. Rusija ne želi biti na periferiji europskih i azijskih integracijskih procesa, već svojevrsni "samostalni kozmos", dovoljno velik i nezavistan da igra centralnu ulogu.

Nasuprot tome, "Zajednička strategija EU" predviđa razvoj EU-ruskog partnerstva temeljem "permanentnog dijaloga oko političkih i sigurnosnih pitanja", uključujući i uspostavu "stalnih mehanizama" za njegovu lakšu provedbu. Razvoj zajedničkih inicijativa i dijaloga odnosi se i na zemlje Zajednice nezavisnih država. EU smatra da taj prostor svakako ne bi smio u budućnosti izložen svojevrsnoj dominaciji primarno ruskog utjecaja, kako se može naslutiti iz Moskovskog dokumenta.

EU predlaže realniju opciju; zajednički EU-ruski prodor na područje južnog Kavkaza gdje već od 1999. godine postoje potpisani bilateralni ugovori o suradnji Gruzije, Armenije i Azerbajdžana s EU. Smatra se da bi većom suradnjom i zajedničkom EU-ruskom akcijom Moskva lakše prebrodila otvorene krize i nesuglasice koje ima s tim zemljama. To se posebice odno-

si na političke borbe oko određivanja novih trasa plinovoda, naftovoda, modernih prometnica kojima bi se zemni plin, nafta te ostale sirovine (rude, minerali, zlato, pamuk) kojima obiluje prostor centralne Azije, Kavkaza, Kaspijskog mora, transportirali na zahtjevno europsko tržište.¹² Analizira li se dosad učinjeno na tom planu, nameće se zaključak da je Rusija u tim pregovorima prošla loše. Dva značajna regionalna infrastrukturna projekta TRACECA (Transport Corridor Europe Caucasus Central Asia) i INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe) koji povezuju centralnu Aziju s Europskom unijom zaobišla su ruski teritorij. EU ustupak Rusiji ogleda se u činjenici da je ruskim poduzećima dozvoljeno sudjelovanje u izgradnji spomenutih koridora.

Nadalje, EU napominje da su naponi Rusije za smirivanje stanja na Kosovu i uključenost ruskih vojnika u mirovne operacije na Balkanu pozitivan primjer kako se Rusija može uključiti i u budućnosti uspješno surađivati s europskim obrambenim snagama. Tim više što ruski dokument govori o spremnosti Rusije da surađuje s novim europskim obrambenim snagama, posebno u slučajevima kada je "potrebno spriječiti ili razriješiti lokalne konflikte".

Pitanje Kaliningrada nije ništa manji problem. Ta ruska enklava, iznimnog geostrategijskog položaja, ali bremenitog povijesnog naslijeđa, danas sve više funkcionira kao samostalan EU partner, a uspostavljene su i brojne veze s baltičkim prostorom putem organizacije Baltic Sea Cooperation. Problem Kaliningrada danas više nije toliko sigurnosni, već sve više ekonomske i socijalne naravi. Naime, kao dio Rusije, Kaliningrad usprkos svojim razgranatim europskim vezama ne uživa sve dobrobiti modernog europskoga gospodarskog i socijalnog razvoja. I u svom dokumentu Moskva je odlučna da je pitanje Kaliningrada isključivo unutarnja stvar Rusije. EU pokušava nagovoriti Rusiju da Kaliningrad postane svojevrsna slobodna trgovačka zona, bar djelomično ukidanje viza te uvođenje nekih administrativnih beneficija za ekonomske transakcije s Europom. Iako bi takva politika stavila stanovnike Kaliningrada u povoljniji položaj nego ostale stanovnike Rusije, čini se da Moskva ipak razmatra neke mogućnosti u tom pravcu. Europljani čak predlažu da Kaliningrad postane svojevrsna "ruska pilot zona" za praćenje konkretne primjene predlagane EU-ruske suradnje u idućem desetljeću.

b) Ekonomska pitanja

Nesuglasice EU i Rusije na ekonomskom planu svode se na neodređenu rusku zakonsku regulativu te decentralizaciju ruske privrede i davanje veće gospodarske autonomije regijama.

12 O geoeonomskoj borbi u Euroaziji vidjeti: L. Čehulić: "'Euroazijski Balkan' i novi geostrategijski odnosi", EU br. 22 – politički, pravni i gospodarski aspekt, Informator. br. 4657-4678, Zagreb, 26. i 30. 12. 1998. i 2. i 6. 1. 1999., str. 12-15.

Rusija bi trebala uvesti više reda u svoje zakonodavstvo i prilagoditi ga standardima EU. To se posebice odnosi za carine i pitanje vlasništva nad zemljom. Obje strane ističu kako je to dugotrajan proces kojeg prolaze i ostale postsocijalističke europske zemlje. Bitnije je da Moskva uredi svoje gospodarstvo tako da zainteresirani europski investitori mogu pregovarati i zaključivati konkretne poslove na regionalnoj osnovi, ne izravno s Moskvom. Europljani ističu kako je mnogo lakše izravno naći partnera i srediti sve potrebite formalnosti na lokalnoj, regionalnoj razini nego tražiti posrednike i čekati da Moskva da svoj pristanak. Razgranatom mrežom regionalnih poslovnih ugovora lakše bi se cjelokupna Rusija približila europskom gospodarskom prostoru, a pojedine ruske regije bile bi zainteresiranije za intenziviranje i unapređivanje vlastite suradnje s EU. Bivši ruski Premijer Sergej Vladimovič Stepašin osobno je podupirao takve težnje. Govoreći u srpnju 1999. godine na Svjetskom gospodarskom summitu u Salzburgu o gospodarskoj obnovi Rusije podupro je "izgradnju ili modernizaciju regionalnih centara u Rusiji koji će predstavljati tržišta za nove proizvode sa Zapada, usluge ili radnu snagu, i time pridonijeti ekonomskom rastu cjelokupne Rusije".¹³ Naravno da je taj projekt lakše ostvarljiv u zapadnim dijelovima Rusije, gdje je relativno lako obnoviti tradicionalne veze sa zemljama Istočne, Centralne Europe. Ako, i kada, jednog dana te zemlje postanu članice EU, suradnja će biti još lakša.

c) Razvoj civilnog društva

Uspostavljanje ekonomskih odnosa na regionalnoj osnovi povlači sa sobom i intenzivniju socijalno-civilnu EU-rusku suradnju te jačanje ukupnosti mehanizama civilnog društva. EU predlaže izravnu EU-rusku inicijativu glede potpisivanja ugovora o raznim kulturnim aktivnostima, uspostavljanje "gradova-prijatelja", suradnje profesionalnih organizacija, raznih udruga, obrazovnih institucija i sl. EU je spremna ponuditi Rusiji konkretne programe; trening članova lokalne uprave, modernizaciju lokalnog administrativnog aparata, pomoć u opremanju novom tehnologijom, pomoć malim obrtnicima, privrednicima na lokalnoj razini, marketinšku potporu raznim socijalnim i ekolozijskim pilot-programima, aktivnostima NGO i sl. Takvi zajednički EU-ruski programi trebali bi pomoći razvitku civilnog društva i demokratskih procesa u Rusiji.

No, za razliku od prihvaćanja svojevrzne regionalizacije na ekonomskom planu, Moskva nije previše zainteresirana za zajedničke projekte i europsku pomoć u razvitku civilnog društva. Pojam civilnog društva od početka posthladnoratovskih promjena i raspada europskog socijalističkog sustava različito je tumačen i primjenjivan u praksi, usporedimo li Rusiju s ostalim tranzicijskim zemljama Centralne i Istočne Europe. Jedan od bitnih razloga je i različita struktura i svjetonazor obnašatelja njihove nove vlasti. Za

13 Heinz Timmermann: "European-Russian Partnership...", str. 170.

razliku od političke elite gotovo svih postsocijalističkih europskih zemalja, ruska politička elita, od predsjednika Jeljcina do današnjeg ruskog predsjednika Putina, u svojim redovima nema važnijih bivših političkih disidentata koji su zagovarali demokratska pravila ponašanja još za vrijeme komunizma.¹⁴ Većina pripadnika političkog vrha Rusije proizašla je iz bivšeg sovjetskog političkog aparata, službe KGB-a ili vojnog establishmenta.¹⁵ Nakon prvoga šoka od raspada velikoga i snažnog Sovjetskog Saveza, nemogućnosti da Rusija adekvatno zamijeni njegovo mjesto u novoj međunarodnoj zajednici, današnja politička vlast u Rusiji suočena je s mnogo više osporavatelja i protivnika u samoj zemlji nego u inozemstvu. Česte kadrovske promjene, zakulisne političke borbe, otkrivanje umiješanosti u financijsko-kriminalne aktivnosti i razni drugi učestali oblici ciljane diskreditacije pojedinih članova vladajućeg aparata dokazuju da se ruska vlast još uvijek ponajprije bavi sama sobom. U takvim uvjetima pitanje demokratizacije društva u cjelini, veća sloboda medija, omogućavanje većeg djelovanja NGO-a i raznih drugih civilnih organizacija te njihovo otvaranje i povezanost sa sličnim institucijama u inozemstvu svakako nije još prioritetno niti u interesu ruskog političkog vrha.

Nezadovoljni takvim razvojem događanja u Rusiji, predstavnici Europske unije ističu da se rusko društvo mora osloboditi još uvijek dominantnog "sovjetskog balasta" i započeti s postsocijalističkim promjenama ukupnog svjetonazora. Od Rusije se ne očekuje samo kritiziranje i eventualno oponašanje Zapada, već i aktivno uključivanje u njegove razvojne procese. Svekolikim oblicima pomoći u razvoju demokratizacije, uspješnog funkcioniranja civilnog društva i pravne države EU nastoji u Rusiji stvoriti onu kritičnu masu samosvjesnog stanovništva koje će uvidjeti da Rusija ne treba zatvarati svoje granice pred EU.¹⁶

d) Čečenija

No, dio autora smatra da je sukob u Čečeniji glavni kamen spoticanja EU-ruske suradnje.

Na prigovore međunarodne zajednice o brutalnom kršenju ljudskih prava čečenskog stanovništva, Moskva je odgovorila da je to unutarnji problem Rusije kojeg će riješiti vlastitim snagama. Činjenica je da je međunarodna zajednica, uključujući i EU često prešućivala i zatvarala oči pred tim problemom kada je Rusija sudjelovala u nekim od međunarodnih aktivnos-

14 Smatra se da su, za razliku od Rusije, uključivanjem takvih članova u svoje redove, (pokret Solidarnost u Poljskoj, Sajudis u Litvi, Povelja 77 u Slovačkoj) bivše komunističke partije zemalja Centralne i Istočne Europe lakše su redefinirale svoje programe i prihvale socijaldemokratske vrijednosti Zapada.

15 I sam predsjednik Putin bio je član KGB-a, otac mu je bio visoki partijski dužnosnik, a djed je sužio u Lenjinovoj i Staljinovoj službi osobnog osiguranja.

16 Postoje i zajednički EU-SAD programi za Rusiju u tom pravcu. Godine 1999. oko 2000 mladih službenika zaposlenih u državnoj upravi u Rusiji boravilo je u SAD-u te u knjižnici američkog Kongresa moglo proučavati razvoj demokracije i politički sustav SAD-a.

ti. Rusija nije značajnije kažnjena ni izolirana, ali osjetljivost na nepoštivanja općih humanitarnih prava, koja su istovremeno postala jedna od glavnih vrijednosti suvremenih međunarodnih odnosa, ipak se odrazila u svijesti i generalnom stavu EU prema Rusiji u to doba. EU se ne želi jače uplitati u rješenje rusko-čečenskog vojnog sukoba, ostavljajući tako prostor za buduću EU-rusku suradnju, ali ne želi ni javno intenzivirati dobre odnose s Rusijom. Čelnici EU odlučili su se za, čini se, obostrano konstruktivan pristup: Rusija se, s vremena na vrijeme, upozorava da uslijed brutalnog kršenja ljudskih i manjinskih prava u Čečeniji, a na čije poštivanje se obvezala kao članica OSCE-a, Vijeća Europe¹⁷ te Ugovora o partnerstvu s EU, neće ući u WTO, neće dobiti obećane strane kredite, zaobilaziti će je europski kapital, EU neće pomoći u transformaciji njezinoga financijskog sustava i uvođenju euroa... Upravo su to zahtjevi koje je Moskva iznijela kao prioritetne u svom dokumentu "Medium-Term Strategy." Istodobno, u ime zaštite ljudskih prava članice Europske unije u vrijeme najžešćih borbi u Čečeniji u prosincu 1996., uputile su Čečenima humanitarnu pomoć u vrijednosti od oko 2.2 milijuna ECU. Procjenjuje se da je ukupna pružena pomoć EU Čečeniji od početaka većih oružanih sukoba u toj republici (od 1994. do danas) oko 31.2 milijuna ECU.¹⁸

Može se reći da sukobi u Čečeniji predstavljaju svojevrsni dvosjekli mač u formiranju stava Europske unije prema Rusiji. Strogi zagovornici poštivanja kodeksa međunarodnog prava, ljudskih sloboda i prava manjina traže da EU smanji postojeće oblike suradnje s Rusijom. Radikalniji traže i uvođenje djelomičnih sankcija. S druge pak strane, realniji promatrači ističu da se Rusija bez donatorske pomoći, inozemnih povoljnih kredita i većeg dotoka stranog kapitala neće samostalno izvući iz trenutačnih teškoća. Stoga se pitanje Čečenije ostavlja na zadržavanju svojevrsnog "status quo", i najvjerojatnije EU ni u budućnosti neće poduzimati neke radikalnije korake kažnjavanja Rusije.

17 Rusija je primljena u Vijeće Europe velikom većinom glasova u veljači 1996. u jeku oružanih sukoba čečenskih pobunjenika i ruske vojske. Međunarodna zajednica smatrala je da će upravo primanje Rusije u demokratsko članstvo Vijeća Europe osnažiti demokratske procese u Rusiji. To potvrđuje i izjava njemačkog ministra vanjskih poslova Klausea Kinkela da je "primanje Rusije kao najmlađe članice Vijeća Europe izraz očekivanja međunarodne zajednice da će se demokratski procesi u Rusiji razvijati relativno brzo i konzistentno". *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 4. lipnja 1996.

18 P. Grudzinski, P. van Ham: *A Critical...*, str. 129.

Zaključak

Svakako da bi i Moskva mogla štošta predbaciti Europskoj uniji i njezinom dokumentu "Common Strategy...". Činjenica da su obje strane počele promišljati o oblicima uspješnije zajedničke suradnje daje nadu. Uz sve prednosti i nedostatke u oba dokumenta, i na obje strane, za očekivati je da će se pregovori Europske unije i Rusije nastaviti, te da će obje strane pronaći dugoročni program suradnje temeljen na realnim mogućnostima, objektivno raspoloživim potencijalima i vlastitim interesima.

Jer trebalo je mnogo vremena da Rusija prihvati Europsku uniju kao ozbiljnog partnera s kojim želi iskreno surađivati. U vrijeme hladnoratovskih, bipolarnih međunarodnih odnosa Sovjetski Savez nije poklanjao mnogo pozornosti suradnji s tadašnjom Europskom zajednicom. Socijalistički SSSR smatrao je da ekonomska suradnja tolikog broja kapitalističkih, ali ipak po mnogo čemu različitih europskih država, ne može adekvatno funkcionirati. Tim više što se u sigurnosno-vojnom pogledu tadašnja zapadna Europa oslanjala na Sjedinjene Države i organizaciju NATO. Europska zajednica nije doživljavana kao potencijalna vojno-strategijska prijetnja SSSR-u i njegovim europskim socijalističkim saveznicima. Postupno približavanje SSSR-a i EZ započinje sredinom osamdesetih s Gorbačovljevim reformama. Ipak, tek 1988. godina označava početak službenih pregovora i uspostavljanja boljih odnosa između Moskve i Bruxellesa. Nakon raspada Sovjetskog Saveza Europska zajednica, kasnije Europska unija, nastavila je suradnju s novoosnovanim zemljama mladih demokracija. Za tehničku pomoć u njihovom bolnom procesu tranzicije u 1992. godini EU je izdvojila 450 milijuna ECU, od toga samo za Rusiju 120 milijuna ECU.¹⁹

Na summitu Europske unije 1994. na Krfu prihvaćen je nacrt Ugovora o partnerstvu i suradnji EU i Rusije²⁰. Taj međunarodni ugovor od gotovo dvjestotinjak stranica doživljen je u Moskvi kao "izuzetno važan međunarodni dokument kojim se postavljaju legalne osnove za ravnopravnu suradnju Rusije i Zapadne Europe". Na političkom planu, tim Ugovorom omogućeno je da čelnici EU kontinuirano, putem nekoliko novoosnovanih radnih grupa, razmjenjuju relevantne informacije s Moskvom. Na ekonomskom planu, ostavljena je mogućnost eventualne uspostave zone slobodne trgovine između EU i Rusije. Iako se u praksi konkretni pregovori oko tog pitanja nikada dosad nisu vodili, u Rusiji je to viđeno kao "izraz dobre volje EU da jednog dana, u budućnosti, uključi i Rusiju u europski ekonomski prostor".

Danas je Europska unija glavni ruski ekonomski partner. Oko 40% cjelokupne međunarodne trgovačke razmjene Rusija ostvaruje sa zemljama

19 P. Grudzinski, P. van Ham: *A Critical Approach...*, str.127.

20 Ugovor je stupio na snagu nakon ratificiranja u EU i ruskoj Dumi 1. prosinca 1997. godine.

članicama EU. Potpisivanjem EU-ruskog Ugovora o trgovini Rusiji je olakšan pristup gotovo cjelokupnom bogatom zapadnoeuropskom tržištu (stanovita ograničenja postoje za tzv. osjetljive proizvode kao što su poljoprivredni i tekstilni proizvodi te željezo). Od 1996. do 1999. godine u okviru TACIS programa (Program tehničke pomoći) EU je izdvojila oko 1,5 milijardi ECU za zajedničke EU-ruske projekte. Stručnjaci Europske unije pridonijeli su osnivanju "Međunarodnog centra za znanost i tehnologiju" (ISTC) te pomogli u prekvalifikaciji ruskih stručnjaka kako bi svoje znanje i vještine koje su koristili nekada u vojnoj industriji mogli upotrijebiti u mirnodopske svrhe.

Svi ti dosadašnji napori, kao i pregovori EU i Rusije koji još uvijek traju, ipak dokazuju da je vrijeme ideoloških iluzija prošlo. Politička elita Rusije, a i većina stanovništva, usprkos određivanju Rusije kao azijske sile, ipak je svjesna da je Rusija i europska zemlja te da i u Europi ili s Europom može i mora definirati svoje dugoročne ciljeve.

Potvrđujući rusku spremnost za većom suradnjom s EU, Vladimir Putin je rekao da, ukoliko EU iskreno želi takvu suradnju, "početak 21. stoljeća označava vrijeme za konkretne poteze s obje strane kako bi se kreirali novi, viši oblici suradnje EU i Rusije". Predsjednik ruske diplomatske misije za suradnju s EU u Bruxellesu, ambasador Likačov, označio je početak rusko-EU odnosa kao "najznačajniji cilj ruske vanjske politike".

Imajući na umu upravo tu želju za europskom dimenzijom nove ruske politike kao i stalno rusko nastojanje da se traži prostor za pariranje američkim globalnim aktivnostima, očito je da će Moskva i dalje uložiti sav svoj utjecaj i napor za ostvarivanje što bolje odnose s EU. EU će i dalje biti viđena kao glavni ekonomski partner Rusije, kao skupina zemalja koja može pomoći rusku modernizaciju i približavanje Rusije Europi, a ukoliko se ti odnosi budu uspješno razvijali, Rusija može smatrati da su joj otvorene veće šanse u odnosu prema globalnom lideru – Sjedinjenim Američkim Državama.

Lidija Čehulić

Establishment of new Relations between EU and Russia

Summary

After long-lasting reluctance, mutually expressed distrust, rethinking about the attitudes, interests and goals, EU and Russia have commenced the new phase of mutual relations. Having realised that in the post-cold-war Europe there is no place for some new kind of isolationism and autarkic development, both sides have worked out and accepted the strategies of mutual co-operation. It is natural that each side has as its starting point its own point of view, its internal problems and the political-economic picture of new Europe as each desire it to be. The fact though that European Union and Russia appreciate each other, that they negotiate and even achieve some jointly arranged actions, suggests that EU takes into account all its parts when building of new, united, connected Europe in the 21st century is concerned.

Literatura:

- Brzezinski, Zb., *The Geostrategic Triad - Living with China, Europe and Russia*, Washington D.C. , 2000.
- Čehulić, L., "Nove strategijske podjele i zemlje Centralne Azije", *Gaudeamus - znanstveno-stručni časopis za društvena pitanja*, Mostar, prosinac 1999, broj 1-2
- Grudzinski, P., and P. van Ham: *A Critical Approach to European Security - Identity and Institutions*, London 1999.
- McFaul, M., "Getting Russia Right", *Foreign Policy*, No.4., Winter 1999-2000.
- Overcoming Alienation: *Kaliningrad as a Russian Enclave inside the European Union*, Policy Papers 1, Warsaw, 2001
- Timmermann, H., European-Russian Partnership: What Future?, *European Foreign Affairs Review*, Vol.5, No. 2, Summer 2000.
- Vukadinović, R., *Postkomunistički izazovi europskoj sigurnosti - Od Jadrana do Baltika*, Mostar 1997.
- Vukadinović, R., *Posthladnoratovske tendencije međunarodnih odnosa*, Zagreb, 2000.
- Zunguo, Z., and Aiping Z., *Russian Diplomacy under Putin*, International Strategic Studies, No.2, 2001.
- Financial Times*, April 4. 2001.
- The Wall Street Journal*, April 4. 2001.